

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

**Актуальні проблеми
вітчизняної та всесвітньої
історії**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 19

Рівне – 2010

Збірник наукових праць

«Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії»

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 19. – Рівне: Рівненський державний гуманітарний університет, 2010. – 309 с.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Постоловський Руслан Михайлович, кандидат історичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної слов'янської академії наук (м. Рівне).

Заступник головного редактора:

Шелюк Людмила Олександрівна, кандидат історичних наук, професор (м. Рівне).

Науковий редактор:

Троян Сергій Станіславович, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Члени редколегії:

Жилюк Сергій Іванович, доктор історичних наук, професор (м. Острог).

Киридон Алла Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Київ).

Степанков Валерій Степанович, доктор історичних наук, професор (м. Кам'янець-Подільський).

Стоколос Надія Георгіївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне).

Фісанов Володимир Петрович, доктор історичних наук, професор (м. Чернівці).

Чухліб Тарас Васильович, доктор історичних наук (м. Київ).

Швецова-Водка Галина Миколаївна, доктор історичних наук, професор (м. Рівне);

Шеретюк Валерій Миколайович, кандидат історичних наук, доцент (м. Рівне).

Згідно постанови президії ВАК України
часопис „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії”
визнано фаховим виданням у галузі історичних наук
(постанова від 17 квітня 2010 р.)

Свідоцтво про державну реєстрацію:
серія КВ № 15857-4329Р від 12 жовтня 2009 р.

Друкується за рішенням Вченої Ради Рівненського державного гуманітарного університету, протокол № 2 від 24 вересня 2010 р.

За достовірність фактів, дат, назв і т.п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не співпадати з позицією редколегії. Рукописи не повертаються.

Адреса редакції: 33027, м. Рівне, вул. С. Бандери, 12.
Рівненський державний гуманітарний університет

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2010

Петрухин В.Я. Начало этнокультурной истории Руси IX – XI вв. Смоленск. – М., 1995. – С.90; 15. Древнерусские города в древнескандинавской письменности. Тексты. Перевод. Комментарий. – М., 1987. – С.146; 16. Джаксон Т.Н. Исландские королевские саги как источники по истории народов Прибалтики (VII – XII вв.) //Летописи и хроники. 1980. – М., 1981. – С.41; 17. Гардизм. – С.399; 18. ПВЛ. – С.18–19; 19. Рогов В.А. К вопросу о развитии княжеской власти на Руси. //Древняя Русь: проблемы права и правовой идеологии. – М., 2001. – С.62–66; 20.ПВЛ. – С.49; 21. Там само. – С.90; 22. Щавелева Н.И. Польские латиноязычные средневековые источники. – М., 1990. – С.50; 23. ПВЛ. – С.20; 24. Там само; 25. Там само. – С.56; 26. Бибииков М.В. Византийский историк Иоанн Киннам о Руси и народах Восточной Европы. – М., 1997. – С.135; 27. ПВЛ. – С.23.; 28. Там само. – С.42; 29. Рапов О.М. Княжеские владения на Руси в X – первой половине XIII вв. – М., 1977. – С.237; 30. ПВЛ. – С.150; 31. Там само; 32. Там само. – С.182; 33. Памятники литературы Древней Руси (далі – ПЛДР). XIV – середина XV вв. – М., 1981. – С.449; 34. ПВЛ. – С.174; 35. Там само. – С.150; 36. Там само. – С.148; 37. Martin G. Medieval Russia. 980 – 1584. Cambridge, 1995. – P.27; 38. Рапов О.М. Названий твір. – С.233; 39. ПВЛ. – С.100; 40. Курбатов Г.Л. История Византии. – М., 1984. – С.121; 41. Полное собрание русских летописей (далі ПСРЛ). Т.1. – Ст.342; 42. Див.: Толочко А.А. Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология. – К., 1992. – С.201; 43. ПСРЛ. – С.320; 44. Там само. – С.313; 45. Новосельцев А.П. и др. Древнерусское государство...–С.11–14; 46. Шапов Я.М. Формирование древнерусского государства и церковь //Образование Древнерусского государства: спорные проблемы. – С.75; 47. Цит. за: Долгов В.В. Очерки истории общественного сознания Древней Руси XI – XIII веков. – М., 2001. – С.157; 48. ПВЛ. – С.121; 49. Там само. – С.170; 50. ДАН.4.22.30; 5, 21; 51. ПВЛ. – С.123; 52. ПСРЛ. Т.2. – Ст.281; 53. Чигуров И.С. Политическая идеология средневековья. – М., 1997. – С.136; 54. Против Латинян. – С.163; 55. ПСРЛ. – С.63; 56. Чигуров И.С. Политическая идеология средневековья. – М., 1997. – 385 с.; 57. Там само. – С.175; 58. Будовниц И.У. Церковь и власть в Древней Руси. – М., 1999. – С.135; 59. Чигуров И.С. Политическая идеология средневековья. – М., 1997. – С.171; 60.Долгов В.В. Очерки истории общественного сознания Древней Руси XI – XII веков. – С.235; 61. ПСРЛ. – С.52; 62. Цит. за: Долгов В.В. Очерки истории общественного сознания Древней Руси XI – XIII вв. – С.41; 63. Будовниц И.У. Церковь и власть в Древней Руси. – С.171; 64. ПСРЛ. – С.31; 65. ПЛДР. XI – початок XII ст. – С.392–396; 66. Мильков В.В. Осмысление истории в Древней Руси. – М.,1997. – С.35.

УДК: 93:[336.741+737]

Заглинська Л.В., Гоголь Т.В.

УКРАЇНСЬКІ ГРОШІ В ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНОМУ АСПЕКТІ СТАНОВЛЕННЯ СВІТОВИХ ГРОШОВИХ ВІДНОСИН

Стаття присвячена історико-економічним аспектам становлення українських грошей в контексті розвитку світових грошових відносин.

Ключові слова: гроші, грошові відносини, монети, національна валюта, грошова система, валютні відносини.

Статья посвящена историко-экономическим аспектам становления денег в Украине в контексте развития мировых денежных отношений.

Ключевые слова: деньги, денежные отношения, монеты, национальная валюта, денежная система, валютные отношения.

The article is dedicated to historical and economics aspects of formation of Ukrainian money in the contexts of word money relations.

Key words: money, money relations, coins, national currency, monetary system.

Постановка та актуальність проблеми. В умовах глобальної фінансово-економічної нестабільності неабиякого значення набуває проблема вдосконалення грошової системи України та покращення зв'язків з валютою інших країн. Актуальність проблеми полягає у тому, що гроші, не дивлячись на достатню ступінь дослідженості, постійно постають перед істориками та економістами все новими гранями, демонструють надзвичайну пристосованість до нових історичних реалій і проявляються в оригінальних нових формах. Гроші України мають свою історію. Зокрема на українських землях функціонували грецькі, римські, візантійські, арабські, татарські, литовські, чеські, польські, австрійські, російські та інші монети і паперові грошові знаки. Тому Україна є скарбницею, музеєм грошей багатьох держав і народів.

Методологічною базою статті є аналіз і синтезоване осмислення специфіки факторів, які безпосередньо впливали на становлення і розвиток українських грошей протягом всього історичного періоду.

Метою дослідження є аналіз основних етапів становлення світових грошей та їх вплив на розвиток грошових відносин на території України.

Аналіз джерельної бази. Питання, пов'язані з дослідженнями історії грошей, їх ролі у формуванні державності, розвитку зовнішніх зв'язків, впливу на загальносвітові тенденції економічного розвитку привертала увагу багатьох дослідників. Зокрема історію появи та функціонування металевих та паперових грошей на українських землях досліджували такі вчені: Анохін В.А., Фісун В., Котляр М., Туровський С., Гальчинський А.С., Лагунін В.Д., Мишкін Фредерік С., Савченко А., Зварич В., Шуст Р., Луців А. Яскравою працею з даної проблематики є „Нариси історії грошей в Україні” Тхоржевського Р.І. Грошове господарство незалежної України притягує увагу не лише науковців, але й політиків і фінансистів: Ющенко В.А. „Гривня –

перші кроки”, Матвієнко В. „Автограф на гривні”. В даних працях досліджується не лише історія грошей України, але й історико-економічні та політичні передумови введення національної валюти та проблеми її обігу.

Виклад основного матеріалу. Історія виникнення грошей свідчить, що у різних народів їх функції виконували різні товари. Так, наприклад, у народів Азії, Африки і Океанії раковини морського молюска придбали грошове значення ще в домонетний період. Вони "ходили" в XIII ст. до н.е. навіть в країнах з більш високою цивілізацією – в Індії та Японії. Ще й зараз в глибинних районах Нової Гвінеї можна побачити раковини, які служать в один і той же час прикрасами і грошовими знаками.

Відомі так звані "свинячі гроші". Вони являли собою довгі (іноді в декілька метрів) зв'язки раковин, кліків і свинячих хвостів. Ці гроші мали досить специфічне призначення: на них купували свиней і платили викуп за наречену на весіллі.

Важко собі уявити, що зовсім витерті, безволосі шкурки білки можуть мати яку-небудь цінність. Але ж саме вони й служили грошима в Древній Русі. Зв'язані по 18 штук, скріплені спеціальною свинцевою пломбою з зображенням княжого знака, ці шкурки прирівнювалися до цінності срібної арабської монети – дирхаму.

Металічні монети вперше з'явилися в VII ст. до н.е. в малазійській державі Лідія. Вони були круглими і овальними, прямокутними і квадратними, а монета Парфії, епохи царів Аршакидів, мала форму трикутника. Грецька колонія Північного Причорномор'я – Ольвія, мала монету в формі дельфіна. Це були стандартні зливки металу з тавром держави, яка гарантувала їх визначену вагу і якість. Технологія монетної справи була спочатку досить примітивною. Нагрітий зливков металу клали на кувадло і притискували одним або кількома металевими прутами, а зверху били молотом. Тому у перших монет один бік від кувадла був гладеньким, а другий – мав сліди прутів – заглибини. Такі монети можна було не лише підробляти, але й обрізувати, щоб красти метал. Тому технологію досить швидко було змінено. У наковальні зробили заглибину, що залишала на монеті зображення, а замість прута чи прутів стали використовувати штемпель великої ваги. Зображення і написи на монетах пізніше карбувалися з обох боків, хоча вони все ще були досить товстими, примітивними і незграбними, мали нерівні краї.

Перші монети на півдні Італії та на острові Сицилія карбувалися іншим способом. Вони карбувалися не із злиwkів, а попередньо заготовлених кружків за допомогою двох штемпелів, які мали дзеркальне відображення однакових зображень. Тому малюнок на монеті був з одного боку опуклий, а з другого – вдавлений, хоча й однаковий.

Найдавнішою монетною системою вважається мілетська з VII - до початку V ст. до н.е. Назву бере від міста Мілет у Малій Азії. Вона була заснована на електри. Це природний сплав золота і срібла, або біле золото у співвідношенні золота і срібла 4:1 або 3:1. З електри також карбували свої монети царі Лідії. Основною монетою був *статер*, який важив 14,25 г. Спочатку на монетах карбувалися примітивні заглибини, а потім – писалося ім'я царя і зображувалася голова лева. Крім *статера*, були в обігу його половини, четвртини, шості частини і кратні дванадцяти. Ця монетна система занепала після того, коли у 494 р. до н.е. перси придушили повстання малоазійських греків і розорили Мілет.

З VII по 30-ті роки IV ст. до н.е. існувала Фокейська монетна система, заснована теж на електри. *Статери* карбувалися у м. Фокеї і мали вагу 16 г. На аверсі монети зображувався тюлень, що відповідало назві міста. Фокейська система була витіснена золотими монетами Александра Македонського. Монети Александра Македонського витіснили також перську монету. Золоті *статери* цієї системи важили 8,1 г, срібні – 10,8 г. Золотий *статер* = 10 срібним і 20 *півстатерам* (5,4 г). Після перських завоювань Дарія Гістаспа були в обігу золоті *даріки* і срібні *сиклі*. *Дарик* важив 8,4 г, а *сикль* – 5,6 г [1,64].

Крім згаданих монетних систем, були ще й засновані на сріблі. До них належать егінська, евбейська, корифська та інші. Місто-поліс Егіна карбувало свою монету разом з мілетською. *Статери* важили 12,14 - 14,55 г. і поділялися на *драхми* – 1/2, 1/6, 1/12. На аверсі монет зображувалася черепаха – герб міста Егіни.

Евбейська система була поширена за часів Солона у VI ст. до н.е., який змінив егінську систему евбейською та карбував монети *тетрадрахми* 17,44 г. і *драхми* по 4,36 г. Крім Аттики, вона поширилась на Сицилію і Африканське узбережжя і стає за часів Александра Македонського основною. На аверсі Афінських монет зображувалась голова богині Афін, а на реверсі – сова. З 336 р. до н.е. на срібних монетах Александра Македонського на аверсі зображався його покровитель Геракл у лев'ячій шкурі, а на реверсі – Зевс на троні. Ця монетна система зникла повністю після завоювання Греції Римом. Одна антична *драхма* стала дорівнювати одному *динарію* [1,69].

Згадані монетні системи цікаві тим, що їх можна знайти на території України, особливо на півдні, а грецькі міста Північного Причорномор'я не тільки використовували їх, але ще й карбували подібні монети, зокрема в Ольвії та Херсонесі. Про це добре свідчать археологічні розкопки і монетні скарби.

У часи Великої грецької колонізації (VII - VI ст. до н.е.) на території Північного Причорномор'я виникли численні поселення. Перші колоністи оселилися на берегах морських бухт чи біля гирла річок, які впадали в море. Платон писав, що греки жили, розташувались навколо моря, наче жаби кругом болота. Це гарантувало безпечні шляхи сполучення (морські) з материковою Грецією і Малою Азією, торговельні зв'язки з аборигенами материка, а також давало змогу постійно займатися рибальством.

Найдавніше грецьке поселення на території України виникло, за хронологією Євсевія, у 645 - 644 р.р. до н.е. на острові Березань неподалік Очакова (Березанське поселення). Через 50-70 років по обох берегах Дніпровсько-Бузького лиману з'явилися численні поселення нових колоністів, які займалися землеробством і різними промислами. Одне з них із плином часу перетворилося на великий поліс – Ольвію, що стала визначним

економічним, політичним і релігійним центром цього регіону. Таким самим центром на Керченському півострові був Пантікапей, який виник на рубежі VII - VI ст. до н.е. А в VI - V ст. до н.е. у Північному Причорномор'ї існувало близько десяти незалежних полісів: Тіра (нині Белгород- Дністровський), Керкінікіда (сучасна Євпаторія), Херсонес Таврійський (сучасний Севастополь), Феодосія (сучасна Феодосія) та ін.

На час заснування Березанського поселення греки Малої Азії, звідки йшов основний потік колоністів, ще не знали карбованої монети, тут використовували як заміник грошей бронзові фігурні знаки у вигляді дволопатевого наконечника стріли. Дуже швидко ці знаки почали виконувати грошові функції і виготовлялися у великій кількості в містах Західного і Північного Причорномор'я (Аполонія Понтійська, Істрія, Березанське поселення). Якщо Мала Азія стала батьківщиною найдревніших у світі монет (карбувалися з електру – природного сплаву срібла і золота), то на території Північно-західного Причорномор'я з'явилися перші у світі монети оригінальної форми із дешевого металу – сплаву міді та олова.

Після загарбання Іонії персами у 540 році до Північного Причорномор'я рушив новий потік біженців. Покровителем цього етапу колонізації був Аполон Дельфіній, прихильники якого в Ольвії почали виготовлення двосторонньої фігурки дельфіна. Дельфіни виконували також функції грошей, але виключно у межах Ольвійської держави.

Незабаром ольвіополіти започаткували лиття великих бронзових монет – так званих *асів*. Їхню ідею використав і скіфський цар Скіл, мати якого – гречанка – виховала сина у дусі поваги до грецьких традицій. Ставши царем, Скіл час від часу жив в Ольвії, де мав власний будинок, брав участь у релігійних святкуваннях. Можливо його резиденцією було місто Ніконій (сучасне село Роксолани), де під час розкопок знайдено велику кількість бронзових монет трьох номіналів із зображенням сови і скороченим іменем царя.

Як твердить Геродот, скіфи, невдоволені прихильністю їхнього правителя до чужих для них звичаїв, обрали царем брата Скіла – Октамасада, матір'ю якого була фракійка, дочка царя Тереса. Скіл утік до Фракії, а Октамасад поїхав туди за ним з військом, вимагаючи видачі Скіла. Коли війська фракійського царя Сіталка й Октамасада зіткнулися у двобої, перший запропонував виміняти Скіла на свого старшого брата Спарадок, який також був скинутий Сіталком і знайшов притулок у скіфів. Обмін відбувся і Скіл був страчений.

Грошове господарство боспорських міст використовувало привізний метал – срібло. Карбування у Пантікапеї розпочалося близько 530-520 р.р. до н.е. Після зруйнування Мілета персами 494 року до н.е. до Пантікапея прибули члени знатного мілетського роду Археанактидів, які у 479 році до н.е. стали спадкоємними жрецькими храму Аполлона Лікаря. Завдяки цьому вони зайняли високе становище на всьому Боспорі, яке Діодор Сицилійський прирівнював до царського. Археанактиди одразу ж узялися карбувати срібну монету, яка відрізнялася від мілетської. Останній правитель із цього роду випустив монету із зображенням скальпа лева. Воно було запозичене із монетної справи о. Самосу, на чолі якого стояли олігархи, з котрими він, очевидно, підтримував тісні політичні та економічні зв'язки.

У 440 році до н.е. між Самосом та Афінами виник військовий конфлікт, і флотилія під командуванням Перікла зайняла місто. Частина самосівців утекла на материк у м. Анею (їх почали називати анеїтами), після чого, за словами Фулідіда, стала непримиренним ворогом Афін. Решта дісталася Боспору та м. Німфея (17 км на південь від Пантікапея). Останні називали себе саммеотами, тобто самоськими неотами (від назви місцевого народу, що жив навколо меотиди – Азовського моря). Саме вони випустили срібні монети із зображенням голови лева і написом ГАММА [3, 104].

Таким чином на Боспорі утворився альянс Археанактидів і Саммеотів, ворожий Афінам, що загрожували їм втратою боспорського зерна.

Аналогічна ситуація склалася в Ольвії, де з'явилися срібні монети Емінаки із зображенням Геракла, що готує лук до стрільби, явний антиафінський монетний тип, запозичений із карбування беотійських олігархів, які тількино звільнилися з-під влади Афін.

Олігархічні режими Причорномор'я фактично прирікали Афіни на голод. За свідченням Демосфена, Афіни дуже залежали від привозного хліба, отримуючи його з понта стільки, скільки з усіх інших портів, разом узятих. Цілком природно, що Афіни, які за Перікла були у zenіті слави і могутності, не могли із цим змиритися. У 437 році до н.е. Перікл вирушив наводити порядок. Невдовзі ворожі демократичним Афінам режими були ліквідовані: в Ольвії встановлено демократію, в Пантікапеї замість Археанактидів був поставлений Спарадок, дядько могутнього скіфського царя Октамасада.

Втручання Перікла позначилося і на монетній справі деяких міст: у Пантікапеї на певний час було припинено карбування монет храмом Аполлона Лікаря; в Ольвії проведено реформу з метою вилучення з обігу *монет-стріл і дельфінів*, які випускалися приватними особами, та обміну їх на полісні монети – *аси*. Лише після поразки Афін у Пелопоннеській війні (404 рік до н.е.) і розпуску Афінського морського союзу міста Причорномор'я здобули колишню незалежність [3, 106].

У III - II ст. до н.е. на території України почалося поширення срібної монети – *динаріїв*. Вони часто трапляються при розкопках поселень черняхівської культури та у скарбах. Це римське срібло виконувало в основному функції скарбу, замінюючи різні матеріальні цінності, які купці ввозили до імперії – худобу, зерно, рабів. Оскільки ранні слов'яни надавали переваги срібним монетам високої проби і не приймали монети нижчої проби III ст., торговці змушені були збирати старі динарії для обміну на місцеві товари по всій імперії – переважна більшість одиничних монет і монет зі скарбів має ознаки тривалого використання.

На території України часто знаходять варварські наслідування римських золотих монет, але їх місцеве походження остаточно не з'ясовано. Зазвичай вони використовувалися як прикраси.

Вичерпання запасів срібла у Римі покляло кінець надходженню *денаріїв* до черняхівців. Настав тривалий безмонетний період, який закінчився у часи Київської Русі.

За княжих часів Україна мала свою грошову систему в формі так званих "кунних грошей". *Кунні гроші*, як доводять назви грошових одиниць, що згадуються в різних письмових джерелах княжої України (*куна, вевериця, векша*), це були хутра або шкіри хутрових тварин куниці й білки. Інші номінали "кунної грошової системи" (*ногата і резана*) не є назвами тварин і пояснюються подвійно: як хутрові і як металеві гроші.

Більш прийнятною є думка, що *ногата*, принаймні в IX - XI століттях, була місцевою назвою арабської монети *диргем*, а *резана* – це половина або менша частина *диргема*.

Всі номінали *кунної* грошової системи об'єднувались лічильною одиницею – *гривнею* (в письмових джерелах *гривна*) – в такому співвідношенні: 1 *гривня* = 20 *ногатам* = 25 *кунам* = 50 *резанам*, а пізніше, з XII ст. = 50 *кунам* = 100 *веверицям*, чи *векшам*.

Хоч питання про вартість *кунних грошей* не розв'язане, проте доводиться думати, що від найдавніших часів аж до половини XIV ст. всі *кунні* одиниці були грішми – хутрами або шкірами, бо ніяких металевих грошей, крім важких срібних зливків – *гривень*, у цей час в Україні не було.

А *кунні* одиниці постійно згадуються в письмових джерелах того часу. Повідомлення ряду чужоземних письменників підтверджують хутрово-шкіряну систему *кунних грошей* в княжій Україні. Зокрема, перський учений Ахмед Туський (за новими даними Наджіб Хамаданський, тобто з міста Хамадана) в своєму творі "Чудеса творіння" з 1160 року говорить: "і в українців шкіряні гроші, шкіри білок (сірих), а не *диргеми*, і шкіри без хутра з передніми і задніми лапками й кігтями".

З розвитком торговельних взаємин уведено, мабуть, для значних грошових операцій, твердішу й певнішу валюту, ніж *кунні гроші*, а саме срібні зливки – *гривні*. Різної форми і ваги були вони: *київська гривня* – це шестикутний злинок срібла вагою близько 160 г, із XI - XII століть, або шестикутний, трохи відмінної форми срібний злинок, вагою 196 г, із половини XIII ст.; *чернігівська гривня* – це ромбовидний, з варіантами й довгастий з розплесканими язикувидними кінцями злинок срібла вагою 196 г. із XII ст.

В XII ст. з'являються золоті зливки – *золота гривня*. В Києві *золота гривня* ділилась на 72 *золотника*, а в Новгороді - на 96. Один *золотник* мав 4,4 г золота. *Золота гривня* дорівнювала 50 гривням *кунних грошей*, срібна – сім і пів *гривням кунних грошей*.

Наприкінці XIII ст. з'явився срібний злинок у половину срібної гривні. Він дістав назву *карбованець*. У XV ст. цей *карбованець* остаточно витиснув гривню з обігу.

Ногата – це грошова одиниця, яка дорівнювала 1/20 гривні *кунної системи грошей*. Рання *ногата* була назвою арабської срібної монети *диргем*, що була в обігу в Україні починаючи з IX ст. Перші *ногати* важили близько 3,041 грамів.

У середині X ст., коли замість єдиної у всій Україні вагової системи створилось дві, південна і північна, *ногата* одержала в південній системі вагу 4,09 грамів, а в північній – 2,56 грамів.

Згодом, із половини XI ст., *ногата* визначала один із родів грошей-товарів, правдоподібно, шкіру соболя чи іншої хутрової тварини.

Куна – це грошова одиниця, яка дорівнювала 1/25 гривні в IX - XI століттях і 1/50 гривні в XII -XIII століттях *кунної системи грошей*. Рання *куна* була якимось родом грошей-товарів, правдоподібно, хутром куниці починаючи ще перед IX ст. У IX ст. - до половини X ст. *куна* була місцевою назвою арабської монети *диргем* вагою 2,73 г. З другої половини X ст. десь до половини XI ст. *куна* була місцевою назвою арабської монети *диргем* вагою 3,28 грамів, чи сумою частин *диргема* цієї ж вартості. В XI ст. й частково в XII ст. *куна* була місцевою назвою західноєвропейської монети *динарії* вагою 1,02 грамів, що була в обігу в південній частині України [5,100].

Після зникнення з обігу всяких монет в Україні в другій половині XII ст. *куна* знову стала якимсь родом грошей-товарів, правдоподібно, цінного хутра, а може й предмету широкого вжитку. З XIII ст. сrebro починало витіснявати *куну*. *Куна* востаннє згадується в письмових джерелах першої половини XV століття.

Резена – грошова одиниця, яка дорівнювала 1/50 гривні *кунної системи грошей*. *Резена* була місцевою назвою для половини або меншої частини арабської срібної монети *диргем*.

В XI ст. *резена* була місцевою назвою західноєвропейської монети *динарії* вагою 1,02 грами, що була в обігу в південній частині України. В XII ст. цю назву перебрала *куна*.

Вевериця – грошова одиниця, що дорівнювала 1/100 гривні *кунної системи грошей*. *Вевериця* була якимсь родом грошей-товарів, правдоподібно, хутром чи шкірою якоїсь тварини.

За князя Володимира Великого з'явилися перші *карбовані українські монети*: із золота – *золотники*, вагою 4,4 грамів, і зі срібла – *срібники*, з довільною вагою від 1,73 до 4,68 грамів.

Князі Святополк Окаянний та Ярослав Мудрий випускали вже тільки срібні монети – *срібники* з довільною вагою від 1,73 до 4,68 грамів [2,50].

Всі ці монети були *карбовані* місцевими майстрами княжої України. Всі вони *карбувались* не так для грошового обігу, як для урочистого виявлення суверенності нашої української держави і не достатньої кількості зарубіжних, зокрема арабських монет, їхня назва, між народом, була „сrebro”.

Виріб власних монет не справляв труднощів. Мистецьке золотництво в княжій Україні було розвинене і мало вже свої оригінальні вияви. Воно займало друге місце після візантійського. Про це засвідчує нам Теофіл уже

в X столітті в своєму „Трактаті про ремесло” він пише, що "якщо ти уважно вивчиш трактат, то дізнаєшся, що мистецтво емалі й черні відкрила Україна".

Небагато княжих монет збереглося до наших часів. Вони сьогодні є великою рідкістю і зараховуються до національного скарбу українського народу. На жаль, майже всі вони вивезені в Московщину.

По містах із часом почали займати панівне становище срібні монети. Вони поволі почали витіснювати хутра й шкіри з обігу в містах. Віддалік від міста, по селах, далі виключно вартість мали хутра й шкіри. Ними платили податки й кари та користувались при закупі потрібних товарів.

В першій збірці писаних законів "Українській правді" ("Руська правда") є згадка про *виру* – найвищу грошову кару за вбивство людини, її платив вбивця до княжої скарбниці, якщо йому вдалось уникнути кривавої помсти. А після скасування кривавої помсти вира була єдина кара, накладена державою на злочинця або громаду, якщо громада не викривала злочинця. Вира за вбивство вільної людини становила 40 гривень, за вбивство княжого урядовця – 80 гривень, за вбивство невірної дружини або покалічення людини – 20 гривень. За раба не було вири, а тільки платили кару за пошкодження чужої речі. Була також поклепна вира за наклепи. Злочин проти честі й свободи карався особливо важко: за удар мечем у піхві або рукояткою карали вчетверо важче (12 гривень), ніж удар гострою стороною меча (3 гривні). Була ще кара продажа. – це грошова кара була за злочини, не підлягаючи вищим карам, її вимір дорівнював 12,3 гривні.

Гроші стягались до княжої скарбниці, а зв'язане з продажем відшкодування – йшло скривдженому. Виру до княжої скарбниці збирав княжий урядовець – вирник, що діставав під час служби утримання від верви – вирний поклон. Поклон – це була оплата, яку населення сплачувало князеві або його підручникові на утримання під час перебування в певній оселі, в місті чи в верві. Зокрема, був відомий поклон вирний, що його громада сплачувала натурою (корм) або грошима княжому вирникові. Розмір поклону був встановлений законом.

Верв – це родово-територіальна одиниця, громада в княжій Україні. Всі мешканці у верві, а також ново-поселенці називались людіє. Це була також судово-адміністративна одиниця, члени якої були зв'язані круговою порукою. Верв як громада була зобов'язана в разі злочину починати слідство (гонити слід). А якщо винного не знаходили, верв як громада відповідала за злочин на її території. Населення в верві судилось верним судом. Верв переводився також як збирання податків до княжої скарбниці для організації військової оборони [2,54].

Отже, власні монети не були основою грошового рахунку, оскільки вони не карбувались у достатній кількості. Остаточне припинення надходжень зарубіжних монет – західноєвропейських та арабських – через зовнішньополітичні та геополітичні зміни відбулося з XII ст., наступний період грошового обігу на Україні, який одержав назву "безмонетний" і тривав до кінця XIV ст. В основі цього грошового обігу замість монет на землях колишньої Київської Русі використовували для різних торговельних операцій вагове срібло у вигляді злитків – гривень, перстнів, браслетів, бус та інших прикрас. Гривні, які лежали в основі рахунку, були трьох видів: київська, московська і новгородська, а з XIV ст. використовуються ще й західноруський (литовський) вид. Про київські ми згадували вище, а новгородські були витягнутими паличками вагою близько 200 г., а московські – становили половину новгородських, отже – 100 г. Литовські гривні – палички, були такими ж за вагою і формою, як і новгородські, але мали більш м'які обриси та поперечні або навкісні насічки-вм'ятини.

Оскільки землі Київської Русі були під впливом різних держав, тому різними шляхами завершувався "безмонетний" період. Галичина, Волинь, а згодом і Київщина, Чернігівщина і Полісся опинились під владою Польщі і на цих землях у першій половині XIV ст. був поширений празький гріш, а також використовувались руські та галицькі півгроші.

Грошовий обіг в Україні, як і в державах, до складу яких входили українські землі, значною мірою визначався загально-європейськими процесами у монетній справі.

Грошові системи окремих країн формувалися в генетичній єдності вагових і лічильних одиниць. Вагові походили від традиційної основної максимальної одиниці – такої, як фунт чи гривня, поділеної потім на частини. Лічильні ж здебільшого спирались на одну конкретну монету визначеної групи (таляр, динарій, гріш) та відтворювали її багатократність. У монетно-грошових системах певним ваговим одиницям цінного металу відповідали певні визначені кількості монет еквівалентної вартості. Тому й назви грошових одиниць могли означати як кількість грошового металу, так і число монетних одиниць.

Потреби економічного розвитку, міжнародної зовнішньої торгівлі вимагали від осіб та органів, від імені яких здійснювалося карбування, випускати монети основних номіналів приблизно однакової ваги і вартості.

Періодизація монетного карбування в середньовічній Європі пов'язується з окремими визначальними типами монетних номіналів. Так, у X - XIII ст. тривав період динарія, практично єдиного срібного номіналу середньовічної Європи, що дістав назву від однойменної монети Римської імперії.

Знецінення динарія, потреби міжнародної та внутрішньої торгівлі привели до появи нових визначальних номіналів: срібного *гроша* та *золотого флорена*. Цей період тривав від XIII до початку XVI ст. нові більші срібні монети – гроші (латин. *grossus* - великий), що за вартістю дорівнювали кільком динаріям, швидко поширилися в Європі. Але на відміну від золотих монет, вони через погіршення якості так само швидко знецінювались і втрачали купівельну спроможність.

Із відкриттям наприкінці XV - на початку XVI ст. в Європі (Тіроль, Чехія) та в Америці багатих родовищ срібла в обігу з'явилися нові срібні монети значної маси та якості, що відповідали золотій монеті у сріблі. Це були *таляри* масою 23,5 - 33,5 г, поява яких на початку XVI ст. ознаменувала нову добу – добу таляра, яка

тривала до XIX ст. відтоді гріш і його фракції поступово перетворилися на розмінні монети, стали синонімом дрібних номіналів [6,60]

У цей період і далі поширюється карбування високоякісних золотих монет приблизно однакової ваги - 3,5 г, які випускалися на зразок карбованих ще із XIII ст. флоренів і дукатів.

На більшості українських земель, які входили до складу Великого князівства Литовського і Руського та Польського королівства, діяли ті ж економічні чинники, що й в інших європейських країнах. Наприкінці XV ст. в Україні закінчується панування основного лічильного монетного номіналу – празького гроша. Великі срібні монети, випуск яких розпочався близько 1300 р. у Чехії, однієї з основних європейських країн – розробників родовищ срібла, протягом XIV і XV ст. стали міжнародною грошовою одиницею багатьох країн Східної та Центральної Європи. А з кінця XIV - початку XV ст. празькі гроші, карбовані за короля Вацлава IV (1378-1419), посіли домінуюче місце практично на всій території України як у дрібній повсякденній торгівлі, так і у великих торговельних операціях. Празький (широкий) гріш та копа (60 грошів) – найуживаніші платіжні засоби серед згадуваних у писемних джерелах XV ст. І хоча празькі гроші трапляються у скарбах XVI і навіть XVII ст., однак протягом XV ст. основну їх масу було вилучено з обігу шляхом стирання та "осідання" у скарбах.

Регіональні – київські, галицько-руські, джучидські, польські, кримські (гірейські), генуезько-татарські та інші розмінні монети, якими поповнився грошовий ринок України в XIV - XV ст., не затрималися довго в обігу. Знахідки таких монет в абсолютній більшості випадків обмежуються XIV - XV ст.

Для економічного розвитку потрібно було дедалі більше монетної маси у різноманітних номіналах, що стимулювало збільшення кількості карбованих монет.

І з початку XVI ст. грошове господарство України переорієнтовується на національні засоби обігу країн, до складу яких входила більшість українських земель Великого князівства Литовського і Руського та Польського королівства. Із цього часу писемні джерела фіксують дві основні національні групи грошових засобів: литовські і польські, всі інші прирівнюються до них.

Польські і литовські монети, карбовані в XIV - XV ст., оберталися на українських землях разом із празькими грошами ще до початку XVI ст.

Період від початку XVI ст. характеризується постійними, але невдалими спробами польського і литовського урядів уніфікувати грошові системи обох держав. І хоча польські королі з династії Ягеллонів: Олександр (1501-1506), Сигізмунд I (1506-1548) та Сигізмунд II Август (1548-1572) – були одночасно і великими князями литовськими, Польща і Велике князівство Литовське і Руське були по суті окремими державами з усіма політичними й економічними інститутами, зокрема, карбували і власну монету. Потреби ж економічного і політичного розвитку обох держав вимагали випускати монети однакових номіналів і подібного вигляду. Навіть в особистій унії 1501 р., що регламентувала обрання на польський престол Великого князя литовського, зазначалося, що монета повинна бути "єдиною і рівної ваги". Але основні номінали литовського карбування були вищими за якістю від відповідних польських і ґрунтувалися на різних лічильно-грошових системах.

Польська грошова система, сформована в XIV ст., базувалася на краківській гривні вагою близько 200 г, але за вірець брався основний номінал – *празький гріш*. У XIV ст. краківська гривня дорівнювала 48 празьких грошів. Відтоді при лічбі гривня польської грошової системи містить 48 грошів. При рахунку на гроші зберігався й старий поділ гривні на 4 вярдунок (вярдунок = 12 грошам) 24 шкойці (шкойць = 2 грошам) [6,63].

За винятком обмеженої емісії за Казимира III (1333 - 1370), до 1526 р. у Польщі не карбувалися монети номіналом 1 гріш. Тривалий час тут виготовляли лише 2 основні номінали: *квартники* (півгроші) (*quartenses* – $1/4$ шкойця = $1/2$ гроша) і *динарії* ($1/8$ гроша). Литовська ситема рахунку спиралася на копу, що дорівнювала 60 грошам, а гріш – 10 динаріям.

За Олександра Ягеллона (1501-1506) на Віленському монетному дворі було розпочато карбування монет: півгрошів і динаріїв на зразок польських, які майже півтора століття мали сталі зображення – корону на одному боці та польського орла на другому. Якщо на дрібніших номіналах – динаріях були лише ці зображення, то на більших – півгрошах навкруги орла та корони – легенди, що засвідчують назву країни та ім'я емітента, а з часів Сигізмунда I – ще й дату карбування.

Реальна ж вартість коронних півгрошів Олександра, а потім і Сигізмунда I дорівнювала лише $4/5$ вартості литовських. Знахідки та писемні джерела фіксують абсолютну перевагу литовських півгрошів у грошовому обігу в Україні. Вони становлять абсолютну більшість у виявлених в Україні монетних скарбах 1-3 чверті XVI ст. Причому відомо чимало знахідок, що склалися лише з литовських півгрошів. Так, у скарбі с.Бранці на Чернігівщині було близько 2000 литовських півгрошів Олександра Ягеллона і Сигізмунда I; 310 півгрошів цих же володарів налічував скарб, знайдений у фундаменті старого будинку м.Дубна, ще кілька скарбів тільки з литовськими півгрошами (близько 100 монет) знайдено на Волині та Вінничині.

Литовські півгроші були основними, але не єдиними монетами грошового обігу України на той час.

Входження західноукраїнських земель до складу Польського королівства із середини XVI ст. сприяло поширенню польських монет в обігу Галичини, Західної Волині та Поділля вже з XV ст., за володарювання Владислава Ягайла (1386-1434). Але масове надходження польських монет на західноукраїнські землі відбувалося з другої половини XV - початку XVI ст., за часів Казимира Ягеллона (1447-1492), Яна Ольбрахта (1492-1501) та Олександра Ягеллона (1501-1506). Відтоді польська монета з'являється і на інших українських землях, хоча й істотно поступаючись кількості литовській. Українське населення надавало перевагу литовським півгрошам, про що свідчать знахідки і писемні джерела.

Серед окремих знахідок у культурних шарах, археологічних комплексах тощо значну групу становлять фракції польських і литовських грошів – динарії, меншою мірою представлені у скарбах, що пояснюється звичкою населення відкладати кращі, дорожчі монети, а дрібніші швидше витрачати.

У 1526-1528 рр. у Польщі проводилася грошова реформа, спрямована на перехід до сучаснішої, прогресивнішої системи лічби і на уніфікацію різноманітних грошових систем, що існували на землях, підвладних Сигізмундові I. У результаті реформи в Польщі була введена злотова грошова система, але номінали, виражені у польських злотих, ще не карбувалися. Сам термін лічби "золотий" ("злотий") виник ще в XV ст., коли золоті дукати та флорени, постійно нарощуючи свою вартість, стали коштувати 30 грошів. Ціни на золоті монети і далі зростали у сріблі. А золотий і злотий (як лічильна одиниця у 30 грошів) закріпився в монетній лічбі надовго, що й зафіксувала реформа 1526-1528 рр. До 1564 р., коли було випущено реальний срібний злотий – польсько-литовську таларну монету, він залишався тільки грошово-лічильною одиницею. Монетами цієї ж системи були: шостака (6 грошів), трояк (3 гроші), гріш, півгріш (1/2 гроша), шеляг (солід - 1/3 гроша) і динарій (1/8 гроша). Тобто золотий (злотий) дорівнював 5 шостакам, 10 троякам, 30 грошам, 60 півгрошам, 90 шелягам (солідам), 180 тернарам (тернар - 3 динарії), 540 динаріям [6,70].

З 1528 р. у Польщі почали карбувати власну золоту монету за взірцем, вагою і пробою угорського дуката. Відтоді карбують за правління усіх польських королів. Найбільші номінали: трояки, шостаки та дукати – мали профільне зображення короля на одному боці та гербове зображення орла чи усіх земель, підвладних польському королю – на другому. На рідкісних дукатах і шостаках один із гербів Галицької Русі – лев. Навколо центральних зображень – легенди з ім'ям і титулами короля, датою та девізами.

Другою метою реформи 1526 - 1528 рр. було об'єднання грошового господарства Польщі, Литви, а також Пруссії, де протягом XV - початку XVI ст. Польське королівство відчутно посилює свій вплив. За Торунським миром (1466 р.) Тевтонський орден повертає Польщі Гданськ і визнає себе васалом польського короля. Останній гросмейстер Ордену Альберт Бранденбурзький проводить секуляризацію орденських володінь і створює на їх основі світське герцогство – Пруссію, що залежить від Польщі.

Пруські міста Гданськ, Ельбінг, Торунь, що визнавали зверхність Польщі, випускали власні монети від імені польського короля ще з XV ст., але за власною монетною стопою (співвідношення кількості монет до вагової одиниці грошового металу).

За реформою Сигізмунда I монети пруських міст узгоджувалися з коронними за метрологічними показниками та системою оформлення. На Торунському монетному дворі для обігу в Пруссії карбуються динарії та *шеляги* (соліди) з монограмою короля (літера 8) під короною та пруським орлом, а гроші, трояки та шостаки – з профілем короля та пруським орлом (на грошах і шостаках) чи стрічковим написом (на трояках). Навколо центральних малюнків зображено легенди, що засвідчують ім'я, титул короля, назву номіналів, місце карбування і дату.

На Гданському міському монетному дворі були виготовлені такі самі срібні номінали та золоті дукати. Монети карбуються за такою ж системою оформлення, що й пруські (торунські), але замість пруського орла містять герб м.Гданська та відповідні легенди, що засвідчують місце карбування.

На динаріях, шелягах, грошах і шостаках, що виготовлялися на ельбінзькому монетному дворі, на відміну від попередніх, немає королівського профілю, на них лише пруський орел і герб м. Ельбінга.

Виділяються коронні гроші та пруські (торунські), гданські й ельбінзькі трояки, на одому боці яких обов'язкова легенда, що засвідчує ім'я володаря (на польських грошах) чи назву номіналу і місце карбування.

У 1535-1536 рр. було випущено також литовські гроші: з польським орлом і литовською "Погонню". Але литовські монети карбовано за власною грошовою системою. Реформа не могла уніфікувати польське і литовське грошове господарство.

Проте певні зрушення фіксуються і на українському нумізматичному матеріалі – насамперед за рахунок збільшення нових монет коронного пруського та міських монетних дворів. Здебільшого це стосується карбованих у значних кількостях пруських (торунських) грошів. Такі монети нерідко трапляються в скарбах, а також серед археологічних знахідок. Так, недавно пруський (торунський) гріш 1529 р. було знайдено на Запоріжжі, на острові Байда, у будівлі XVI ст. Такий же гріш 1533 р. виявлено і при археологічних дослідженнях церкви Успіння Богородиці Мирогощі у Києві.

Разом із торунськими грошами королівської Пруссії серед українських знахідок зустрічаються і гроші, карбовані в столиці залежного від Польщі Пруського герцогства – м.Крулевці (Кенігсберг). Такі монети, карбовані з 1526 р., містять профіль герцога Альберта II (1525 - 1568) та пруського орла, на грудях якого літера "8" – знак зверхності польського короля. Навколо нього – легенди, що посвідчують особу герцога, а також релігійний девіз. Такі гроші були дещо гіршими за якістю від польських, тому королівським універсалом 1546р. були заборонені у Польщі та Великому князівстві Литовському, але, напевно, дещо затрималися в обігу. Вони, як і монети Сигізмунда I, відомі в українських скарбах не тільки другої половини XVI, а й у XVII ст.

Для українських земель головним результатом реформ Сигізмунда I було надходження нових монет номіналів, більших за півгріш і поширення нової системи лічби, яка набула значення в Україні вже у пізніші часи.

Також було оформлено зовнішній вигляд основних польських монет, що практично не змінювалися протягом 100 років. Із часів Київської Русі населення України практично не знало "портретних монет". Після цієї реформи в Україні, як і на інших підвладних Великому князю литовському і руському та польському королю землях, поширюються наймасовіші агітаційні пам'ятки – монети із зображенням свого володаря.

У цілому ж грошове господарство України розвивалося на таких же засадах, що й до реформи.

Карбування німецьких монетних дворів цього часу в українських знахідках, крім пруської групи, представлено *сілезькими монетами*. Свідницькі півгроші Людовика II Ягеллона (1517 - 1526) (Свідниця (Швайдниця) – місто у Сілезії) були справжнім лихом для Польської держави. Свідницькі півгроші, за винятком змісту легенд, були схожими на тогочасні польські, проте мали менший вміст чистого срібла. Надходження свідницьких півгрошів на територію Польщі і Великого князівства Литовського значною мірою підривало економіку обох держав. Польська і литовська монета масово вивозилась у Сілезію, де потім знову ввозилась до Польщі. Польський уряд неодноразово намагався вилучити і заборонити свідницькі монети, але їх подібність до польських заважала зробити таке. Водночас польські і свідницькі півгроші надходили на українські землі – вони зафіксовані в багатьох скарбах. Останні відомі і як окремі знахідки. Проте у скарбах фіксується незначна кількість екземплярів. Це, певно, пов'язано з перевагою литовських півгрошів у грошовому обігу України та незначною участю польських півгрошів.

Очевидно, разом із польською монетою на українські землі потрапляли карбовані за польською стопою у м. Легниці (Сілезія) окремі гроші князя Фридерика II (1506-1547), які фіксуються в деяких українських знахідках. На монетах – профіль князя та нижньосілезького орла, навколо яких – відповідні легенди.

Відчутно поповнився грошовий ринок України новими монетами в середині – третій чверті XVI ст.

Карбування наступника Сигізмунда I на польському престолі – Сигізмунда II Августа – має типовий литовський характер. Уже 1544 р., ще за життя батька, Сигізмунда II Августа було визнано Великим князем литовським і руським. А в 1545 р. від його імені на Віденському монетному дворі розпочато карбування монет. Зі вступом нового короля на польський трон 1548 р. було закрито коронний монетний двір у Кракові, а монетне виробництво перенесено у Вільно.

За Сигізмунда II Августа (1545(1548) - 1572) випущено набагато більше номіналів, ніж при попередньому володареві. Найменшим номіналом були *оболи* (1/2 динарія) – крихітні монети з монограмою короля під короною та щитом із литовським гербом – "колюмнами". Карбовані протягом 1546-1547 рр. із метою викупу свідницьких півгрошів, оболи є значною рідкістю серед знахідок, але трапляються і на українських землях. Такі монети знайдено під час розкопок Вірменської та Успенської церков на київському Подолі. У даному разі найдрібніші монети, напевно, відповідають своїй назві і використовувались як „обол мертвих” – були покладені в якесь із численних поховань церковних некрополів.

Удвічі більші за номіналом динарії карбувалися так само, як і відповідні монети Олександра з польським орлом на одному боці та литовською "Погонню" на другому (під "Погонню" – дата). Такі монети досить поширені у знахідках культурних шарів українських міст і поселень, менше їх зафіксовано серед скарбових монет.

Новим номіналом, карбованим за Сигізмунда II Августа у великих кількостях, були подвійні динарії з монограмою короля під короною та "Погонню", з боків монограми – дата. Вони масово надходили в Україну, тому є серед скарбів та окремих знахідок.

Але найпоширенішими монетами цього короля були півгроші. Карбовані за традиційною системою оформлення, вони абсолютно домінують у скарбах другої половини XVI ст. Півгроші Сигізмунда II Августа часто трапляються в одних скарбових комплексах із литовськими півгрошами Олександра Ягеллона та Сигізмунда I, ще більше підкреслюючи велике значення литовського півгроша для українського грошового обігу XVI ст.

Крім Вільна, незначну кількість півгрошів та грошів у 1566 р. було відкарбовано в м. Тикоцині (Литва), які різняться від віленських дрібними деталями.

Яскравим прикладом роздільності польської і литовської грошових систем у цей час служать гроші Сигізмунда II Августа. Карбовані у Литві, з литовськими символами, але з різними монетними стопами, вони мають на одному боці портретне зображення Сигізмунда II Августа, на другому - "Погонь", навколо - відповідні легенди. Крім метрологічних показників (при однаковій пробі металу за литовською стопою, вагою близько 2,20 г, за польською - 1,9-2,0 г), такі гроші різняться деталями у написанні легенд та окремими символами. Головною ознакою грошів, карбованих за польською стопою, є частина стрічкового напису під портретом короля замість суцільного.

Гроші Сигізмунда II Августа, хоч відомі серед українських знахідок, усе ж поступаються півгрошам. Незначну кількість півгрошів і грошів 1566 р. було відкарбовано в м. Тикоцині.

Для сучасників особливий інтерес представляє історія виникнення української гривні: звідки походить, які форми приймала, історичні трансформації.

Як свідчать історичні джерела, грошово-лічильна одиниця гривня виникла ще за часів Київської Русі, орієнтовно в XI ст. Сама ж назва „гривня” походить від назви прикраси з золота або срібла у вигляді обруча, який носили на шії (тобто на „загривку”), і звали гривна. Частіше за все це були м'яко закруглені обручі, з кінцями у вигляді голів левів, прикрашені кольоровою емаллю. Коштовні гривні створювалися цілком із золота.

Слово „гривна” у значенні певної кількості монет вперше зустрічається в „Повісті минулих літ”. Літопис оповідає: князь Олег, прийшовши з півночі, став владарювати у Києві і „встановив варягам давати від Новгорода гривен триста на рік, заради миру”. Тобто вже у VIII-IX ст. при здійсненні торгових операцій, сплаті данини гривна використовувалась як міра ваги і лічби.

В XI ст. слово „гривна” набуло іншого значення – вагового. Вага срібла могла складатися з певного числа однакових монет, тому поступово виник рахунок їх на штуки. З часом на Русі з'являються гривна срібна (вагова – між 160 та 205 грамами залежно від типу) та гривна кун (лічильна). Цікаво, що спочатку їхня

собівартість була однакова, але далі, внаслідок нестабільної ваги монет, одна гривна стала дорівнювати кільком кунам. В XII ст. Гривна срібна (близько 204 г) по цінності вже дорівнювала 4 гривням кун (1 гривня кун = близько 51 г).

Гривна кун відповідала певній кількості платіжних одиниць (монет). В XI ст. Гривна кун = 20 ногатам = 25 кунам = 50 різанам. В XII ст. Гривна кун = 20 ногатам = 50 кунам (куна протягом століття зменшилась вдвічі) [4,73].

В ті часи існувало декілька видів гривен. З XI ст. у Київській Русі в обігу були так звані „київські” гривни, які мали шестикутну форму і важили 150 г срібла – ці гроші існували до татаро-монгольсько нашествия. Крім того, існували й „новгородські гривни”, спочатку відомі лише у північно-західних землях, а від середини XIII ст. – уже на всій території Давньоруської держави. Вони мали вигляд довгих срібних паличок і важили 240г. Перехідною від „київської” до „новгородської” була „чернігівська” гривна, за формою дуже близька до „київської”. Але найцікавіша форма у „волзької” гривни: майстри створювали її у вигляді маленького човна. Серед звичайних монет XIV ст. археологи часто заходять також і „татарські гривни”, що ними Південна Русь сплачувала данину Орді.

Певні зміни у житті гривни виникли у XIII ст., коли новгородських злитків срібла, поруч із назвою „гривна” почала вживатися назва „рубль”. Вже у XV ст. злитки взагалі виходять із обігу, а рубль залишається як грошово-лічильна одиниця. Саме рубль (українська назва – „карбованець”) стає символом російської, а потім і радянської монетної системи. Гривна ж продовжувала існувати до XVIII ст. як вагова монета – „гривенка”. Вона, до речі, ділилася на 48 „злотників”, а вони, в свою чергу – на 25 „почок”.

Проголосивши своїм Третім універсалом 18 липня 1917 року утворення Української Народної Республіки, Центральна Рада запровадила в Україні нову національну валюту. Первісно такою валютою було визначено український карбованець, вартість якого дорівнювала 17,424 долі широго золота (1 доля = 0,044 г золота). Ухвалою Центральної Ради від 19 грудня 1917 року було видруковано перший грошовий знак Української Народної Республіки – купюру вартістю у 100 карбованців. Автором оформлення грошового знака був визначений український художник Георгій Іванович Нарбут. Оформлюючи свою купюру, Нарбут застосовував вишукані орнаменти в дусі українського бароко XVII-XVIII ст., декоративні шрифти, зображення тризуба (родового знаку князя Володимира Великого) та куші (самострілу, герба Київського магістрату XVI-XVIII століть). Напис „100 карбованців” подався на купюрі мовами чотирьох найчисленніших націй, що живуть на території України – українською, російською, польською та єврейською.

З випуском нарбутівської сто карбованцевої купюри пов’язаний вибір тризуба як державного герба України. Георгій Нарбут, проектуючи ескіз купюри у 100 карбованців, звернув увагу на тризуб як знак, характерний для найдавніших національних грошей України – злотник злотників та срібняків князя Володимира, і вмонтував його до композиції ескізу. Оригінальний знак одразу запам’ятався українським патріотам. Тризуб тут виступав як алегорія українського державотворення ще від часів Володимира Великого, що також мало глибоко патріотичний зміст. Після введення купюри в обіг майже одразу було зафіксовано випадки її фальшування. З огляду на те, а також на деякі політичні причини (так, УНР, яка за Третім універсалом визначалася як складова частина федеративної Росії проголошувалася за Четвертим універсалом 22 січня 1918 року „самостійною, ні від кого не залежною державою”) Центральна Рада 1 березня 1918 року прийняла закон про запровадження нової грошової одиниці – гривні, яка поділялася 100 шагів і дорівнювала ½ карбованця.

Було виготовлено ескізи купюр у 10, 25, 50, 100, 250 та 1000 карбованців. З цих купюр Георгієві Нарбутові, який очолив утворену при гетьманові „Експедицію із заготовлення державних паперів”, належав ескіз лише 100-карбованцевого знаку, де він використав портрет Богдана Хмельницького, індустриальні мотиви (композицію з ремісничих інструментів) та створення ним самим проект герба Української Держави зі сполученням символів „тризуб” та „козак з мушкетом”. Ескізи інших купюр, що не визначилися високим художнім рівнем і виглядали досить еkleктично, виготовили І. Золотов, І. Мозолевський, О. Богомазов та інші художники.

Після переходу влади в Україні у грудні 1918 року до рук Директорії на чолі із Володимиром Винниченком та Симоном Петлюрою основною грошовою одиницею відновленої УНР знову було проголошено гривню.

Хронологія введення грошових знаків УНР та Української Держави

5 січня 1918 року	100 карбованців (ескіз Г. Нарбута)
6 квітня 1918 року	25 та 50 карбованців (Народна назва – „лопатки” (з-за зображеного на них селянина з лопатою), ескізи Г. Нарбута)
17 жовтня 1918 року	10, 100 та 500 („горпинки”) гривень (ескізи Г. Нарбута)
жовтень 1918 року	1000 та 2000 гривень (ескізи І. Мозолевського)
серпень 1919 року	10 („раки”) та 1000 карбованців (ескізи І. Золотова), 100 карбованців (ескіз Г. Нарбута) та 250 карбованців („канарейки”, ескіз Б. Романовського)
жовтень 1919 року	25 карбованців (ескіз А. Приходька)

„Більшовицькі тисячки” запроваджені Раднаркомом на землях Радянської України, мали мізерний курс (1 золотий карбованець - 5457000000 радянських карбованців). Це становище спричинилося до проведення у 1922-1924 роках грошової реформи, наслідком якої стало введення в обіг радянського червінця (1,6767г

золота). 1924 року було встановлено курс нового радянського карбованця, який дорівнював 1/10 червінця Ця подія стала моментом остаточного утвердження радянської валюти [9,6].

Після проголошення незалежності у серпні 1991 року Україна взяла на себе питання фінансового забезпечення функціонування економіки. На виконання постанови Президії Верховної Ради України „Про введення в обіг на території республіки купонів багаторазового використання” від 9 вересня 1991 року Національний банк України ввів в обіг купони багаторазового використання з 10 січня 1992 року. З введенням купонів у готівковому обігу в Україні одночасно опинились дві валюти – радянські рублі та українські купоно-карбованці; для розрахунків за послуги, та інших видів платежів приймалися винятково карбованці за курсом 1 до 1-го. У перші місяці після введення, враховуючи більш ширшу вживаність купоно-карбованців, вони цінилися трохи більше за радянські рублі. Поступово, у квітні 1992 року, весь готівковий обіг заповнився купоно-карбованцями. У листопаді 1992 року рублі були замінені на карбованці у безготівковому обігу. Хоча купони багаторазового використання планувалось ввести для користування лише на 4-6 місяців, вони проіснували до 1996 року, взявши на себе весь інфляційний удар.

Безпосередня робота з виготовлення українських грошей розпочалася в квітні 1991 року за двома напрямками: розробка дизайну та виготовлення купюр і монет. Дизайн гривень був розроблений українськими художниками Василем Лопатою та Борисом Максимовим під безпосереднім керівництвом В.П. Матвієнка. Вже в вересні 1991 року, після розгляду і схвалення Верховною Радою, був запланований випуск банкнот номіналами 1, 3, 5, 10, 25, 50, 100, 200 гривень. Пізніше замість 3 гривень було випущено 2, замість 25-ти - 20 гривень.

Згідно з постановою Президії Верховної Ради України „Про затвердження назви і характерних ознак грошової одиниці України” від 10 грудня 1991 року Національний банк України встановлював детальні ознаки купюр всіх номіналів, а Голова Правління НБУ отримав повноваження підпису до друку зразків банкнот.

2 березня 1992 року були затверджені номінали монет: 1, 2, 3, 5, 10, 15, 20, 25, 50 копійок і 1 гривня. Монети номіналом 3, 15 та 20 копійок в обіг випущені не були.

14 листопада 1991 року Президія Верховної Ради України прийняла постанову „Про національну валюту в Україні”. Цим документом передбачалось введення в обіг на території України національної валюти в I півріччі 1992 року. Тому заходи з виготовлення гривні здійснювались у прискореному темпі. Ще 23 жовтня 1991 року було підписано контракт з „Кенедіен Банкнот Компані” на виготовлення гривні. Проте достатніх потужностей для якісного друку щонайменше 1,5 млрд. необхідних банкнот фірма не мала. Отже, за згодою Леоніда Кравчука, 18 січня 1992 року у Києві було укладено контракт англійською фірмою „Томас Де Ла Рю”. Від національного банку його підписав тодішній голова НБУ В.П. Матвієнко. Він же затвердив до друку купюри номіналом 50 і 100 гривень [10,140].

Хоча гривня була виготовлена вчасно, складна економічна ситуація вимагала введення перехідних грошей, які б прийняли на себе тиск інфляції і загрозу неплатежів, як це було в свій час і в США. Виготовлені тоді купони-карбованці виконали функцію таких грошей, забезпечивши виплати зарплат шахтарям, пенсіонерам, державним службовцям. Це дало змогу уникнути дефіциту грошовим знаків, який виник при виході України з рублевої зони.

Паралельно з виготовленням гривні здійснювались заходи з впровадження власних потужностей для друкування грошових знаків і цінних паперів. 18 вересня 1991 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову „Про створення потужностей з виготовлення національної валюти і цінних паперів”. Згідно з цією постановою Національний банк створив дирекцію з будівництва необхідних об'єктів. Були укладені угоди з провідними світовими виробниками найсучаснішого обладнання з виготовлення грошей, яке і стало технічною базою для друку гривні на вітчизняному банкнотно-монетному дворі. Таким чином, були закладені основи для самостійного випуску українською державою власних грошових знаків.

Відомі художники Олексій Руденко (заслужений художник України, автор орденів Богдана Хмельницького і Княгині Ольги, клейдонів Президента України, брав участь у розробці дизайну гривні) і Луїз Матяш (автор залу Перемоги в Меморіальному комплексі „Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941-1945 р.”, медалей „За бездоганну службу” і „Ветеран Збройних сил України”, гербів і прапорів міст) оцінили естетичні достоїнства і недоліки наших грошей останнього випуску, насамперед найбільших купюр - 100, 200 і 500 грн. Виявилося, що в цілому метрам сучасні гривні подобаються, але, на їхню думку, світовий досвід підказує: попрацювати над їхнім дизайном ще варто.

Зображення архітектурних пам'яток на реверсі гривень відповідають світовим канонам і логічні за підбором: Григорій Сковорода (500 грн) навчався в Києво-Могилянській академії, Леся Українка (200 грн) родом з Волині, багато була в Луцьку, де розташований однойменний замок. А от зображення на старій 100-гривневій купюрі Софії Київської виглядає дивно, тим більше що вона є на 2 гривнях, де зображено її засновника – Ярослава Мудрого. Не викликає заперечень Успенський собор у Києві, він пов'язаний з гетьманом Іваном Мазепою (на 10 гривнях), який багато зробив для відновлення храмів. Зв'язка „ Михайло Грушевський – будинок Центральної Ради” на вулиці Володимирській у Києві, розміщена на 50-гривневій банкноті, також історично виправдана. Хоча сам портрет Грушевського вийшов не дуже: з одного боку, його хотіли зобразити в zenіті слави – з іншого, у цьому віці він був уже лисим. Вийшло історично неточно. Але при чому тут нинішня Верховна Рада, яка потрапила на аверс старої гривневої банкноти?”.

А найбільше майстрам не до душі багатостраждальні одно- і двогривневі – через портрети князів. В оброслому бородою Володимирові вони вбачають чи то „московського боярина”, чи то мрійливого поета або

художника, але ніяк не полководця, названого великим, який охрестив Русь, зробивши її однією з наймогутніших феодальних держав середньовіччя. Ярослав теж не схожий на знамениту реконструкцію його за методом професора Герасимова, який дає до 80% подібності з оригіналом. Володимир бороду не носив, тільки вуса. Саме такий він базиліці святого Петра в Римі, де зображені рівноапостольні Володимир і Ольга. „Батько гривні” художник Василь Лопата розповідав, що відомий історик Михайло Брайчевський, який його консулював з приводу того, як виглядали давньокіївські князі, сказав: „Пане Василю, якщо ви намалюєте на грошах князів з бородами, я повішусь” [9,9].

Проте... Богдан Хмельницький гарний, відповідає своєму прожитковому портрету кисті голландця Абрахама Гондіуса. Що до Мазепи, то пан Руденко впевнений: йому вдалося найбільш точно зобразити відданого анафемі гетьмана, портрети якого були знищені. Мазепа був схожий на матір, а її портрети існують. Цим і керувалися художники, коли працювали над його образом. Недаремно ця робота визнана Нацбанком кращою.

На думку експертів, головний недолік нинішніх банкнот – немає єдиної концепції, видно, що їх малювали різні художники. Особливо відрізняються 200 і 500 гривень, найбільш вдалі за дизайном. Можливо нас очікує чергове „перевдягання” нацвалюти?

Дизайн нових грошей, випущених в обіг 2 вересня 1996 року, як фахівці, так і населення сприйняли неоднозначно. Особливо багато запитань викликали банкноти 50, 100 і 200 гривень, видрукувані з помилками, уже не в Канаді, а в Англії. На цих грошах, зокрема, не зазначено рік випуску, портрети Михайла Грушевського (на 50 гривнях) і Тараса Шевченка (на „сотці”) були підписані то „Віктор Ющенко”, то „Вадим Гетьман”, які у той час очолювали Нацбанк і ставили свій підпис на купюрах. Та й сам дизайн цих грошей, за твердженням їхнього автора, заслуженого художника України Василя Лопати, змінили без його відома.

Особливо постраждала 100-гривнева: на ній з’явився хрестоматійний портрет Шевченка в сільському кожусі і шапці, тоді як на затвердженому Нацбанком ескізі Лопати поет був у міському одязі й без головного убору. А на її зворотному боці будинок Верховної Ради змінили на Софіївський собор, хоча він уже був на 2-гртвневій купюрі. Раду ж „віддали” Грушевському. Леся Українка вийшла сірою, сумною і ... безіменною. Добре хоч прізвище глави держави НБУ з під її портрета забрали. Хто вніс зміни – таємниця, хоча серед художників і поширюються чутки, що не обійшлося без одного з колишніх заступників голови Нацбанку. Лопаті докоряли ще те, що зображення князів Володимира (1 гривня) і Ярослава (2 гривні) досить схожі на автопортрет художника. Сам Лопата стверджує, що в цьому немає нічого дивного, на його думку художник підсвідомо вкладає у своїх героїв частку себе, звіди й подібність.

Через чотири роки після введення нацвалюти її дизайн змінили. Основною причиною називали слабку захищеність від підробки. На жаль, другий варіант купюр випуску теж викликав багато нарікань: 2, 10 і 20 гривень виявилися схожими за кольором, через це люди похилого віку нерідко їх плутали. А коли на пост глави нацбанку прийшов Сергій Тигірко, він взагалі змінив концепцію дизайну гривні, узавши за основу євро. Концепція того, як повинні виглядати гривні, кардинально змінилася: замість однакових за розміром банкнот, виготовлених в одному стилі з великим портретом на правій стороні купюри, вирішили зробити їх різними за розмірами, як євро, щоб краще захистити від підробки. У Олексія Руденка купили лише портрет Івана Мазепи (10-гривнева купюра). Але якщо цього порівняти з оригіналом, то подібність вийшла досить віддаленою. Все інше розробив колектив художників Банк нотно-монетного двору.

У Василя Лопати, крім затверджених худрадою Нацбанку ескізів банкнот випуску 1992 року, було ще три. Це ескізи 500 гривень з портретами (на вибір) Григорія Сковороди і князя Данила Галицького. І 1000 гривень, на якій був засновник Києво-Могилянської академії митрополит Петро Могила. Через 14 років вийшла в обіг 500-гривнева купюра із Сковородою, її теж дуже змінили порівняно з авторським варіантом: обличчя філософа округлилося, з його рук зникла книга, а з банкноти – свічка, рукописи, перо з чорнильницею, стародавні фоліанти. 10000-гривневу банкноту Нацбанк обіцяє не випускати, тому що „за наукою” банкнот різного номіналу може бути не більше дев’яти, інакше – це ознака гіперінфляції.

Відомий художник, автор кількох десятків українських монет і поштових марок стверджує: не можна малювати на грошах руїни, як на 1- гривневій купюрі випусків 1990-х років. „Поки не заберуть руїни Херсонеса –Україна буде в руїні”, - впевнений він. Руїни забрали з гривень в 2004 році, замінивши гіпотетичним зображенням граду князя Володимира в Києві. Але наше життя не покращилось: долар міцнішав, завоювання „оранжевої революції” виявилися мильною бульбашкою. Може, тому, що граду Володимира нині не існує, і треба було зобразити щось міцне й існуюче нині?

25 серпня 1996 року в засобах масової інформації було оголошено Указ Президента Леоніда Кучми „Про грошову реформу в Україні”. Безпосередньо виконання грошової реформи було покладене на Національний банк України, який тоді очолював Віктор Ющенко.

Відповідно до Указу Президента України грошова реформа в нашій державі проводилася 2-16 вересня 1996 року. У перший же день реформи за встановленим курсом було перераховано у гривні ціни, тарифи, оклади заробітної плати, стипендії, пенсії, кошти на рахунках підприємств, установ та організацій, а також вклади громадян. Карбованцеві вклади населення було перераховано у гривні за курсом 100000 карбованців за одну гривню без будь-яких обмежень і конфіскацій із вільним їх використанням у гривнях.

Протягом 15 днів – від 2 до 16 вересня 1996 року – в готівковому обігу одночасно вільно використовувалися як гривні, так і карбованці з поступовим вилученням останніх. Після 16 вересня 1996 року приймання карбованців в усі види платежів було припинено і єдиним законним засобом платежу на території України.

З початку реформи всі видачі готівки з кас банків (у тому числі для виплат заробітної плати, пенсій та інших доходів), безготівкові розрахунки здійснювались тільки у новій національній валюті.

Час для цього було обрано не цілком вдалий. Грошова реформа не була підкріплена іншими заходами у сфері податкової, бюджетної політики, тощо, про що свідчило, зокрема, зосередження майже половини усієї грошової маси в наступні роки в сфері тіньової економіки, значне переважання купівлі населенням іноземної валюти над продажем. Курс гривні майже два роки утримувався завдяки жорсткій монетарній політиці, тобто штучному зниженню грошової маси щодо валового внутрішнього продукту, що посилювало грошовий голод на гривню, бартеризацію торгівлі, кризи неплатежів та ін. Внаслідок цього курс долара в 1996 р. знизився на 24% (вплив гривні був незначний, оскільки її було впроваджено на кінець того ж року), в 1997 – на 9%. У 1997 дещо зріс рівень монетаризації економіки. Разом з істотним зростанням дефіциту державного боргу та виплат відсотків по ньому, неефективним використанням бюджетних коштів, зменшенням валютних резервів НБУ, погіршенням фінансового стану підприємств, тощо в 1998 це призвело до поступової девальвації гривні, яка становила 84 %. Водночас при запровадженні режиму конвертованості гривні не було дотримано основних вимог.

Висновки: дослідивши в даній роботі історико-економічні аспекти розвитку українських грошей в контексті розвитку світових грошових відносин, можна зробити висновки, що гроші на території України виникли як результат довготривалого історичного розвитку світових грошей, відносин торгівлі та обміну. Це є свідченням того, що Україна ніколи не стояла осторонь загальносвітових тенденцій історико-економічного та політичного розвитку. Гроші України фокусують всі проблеми минувшини і сьогодення. З одного боку вони є причиною фінансово-економічних і соціальних проблем, а з іншого вони є найсильнішим і найвпливовішим інструментом стабілізації суспільно-політичних та економічних відносин в Україні та світі.

Джерела та література

1. Гриценко А. Гроші, виникнення грошей, сутність, функції та агрегати / Економіка України, 1999. – №2. – 62-71с.
2. Дубиняк Р. Грошова система в Україні за княжих часів / Київська старовина, 1992. – №4. – 52-55с.
3. Ємиєнко О. Історія України в грошах / Київська старовина, 1999 – №6. – 104-109с.
4. Зубко А. Найдавніші паперові гроші на терені Русі-України / Українська нумізMATика і боністика, 1999. – №2. – 71-86с.
5. Клеменко О.О. Грошові документи ОУН. (біфони) 1939-1952рр. Каталог. / Тернопіль. 1999. – 307с.
6. Козубовський Г. Грошовий обіг в Україні XVI ст. / Українська нумізMATика і боністика, 1999. – №2. – 58-77с.
7. Панченко О. Секрети і містика гривні. / „Сьогодні” у випуску „РЕ” 08.10.2009р.
8. Фісун В. Історія грошей: (найдавніші часи – Київська Русь) / Чумацький шлях. 1999. – №2. – 28-31с.
9. Чухно А. Природа сучасних грошей / Економіка України. 1992. – №1. – 3-11с.
10. Ющенко В.А. Гривня – перші кроки / Слов'янське віче. 1997. – №2. – 136-150с.

УДК 94(477)

Єрасов Б.В.

УКЛАДАННЯ ШЛЮБУ МІЖ КНЯЗЕМ ВОЛОДИМИРОМ ТА ЦЕСАРІВНОЮ АННОЮ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Досліджені причини встановлення русько-візантійських зв'язків між династіями, а також первинно-наслідковий взаємозв'язок шлюбу князя Володимира з багрянородною Анною і хрещенням Русі. Розглянуті питання взаємин руської і візантійської дипломатії, спадкового права і шлюбної політики. Показано значення шлюбу Володимира з Анною для подальшого розвитку структури влади в Київській Русі.

Ключові слова: військовий конфлікт, династія, зовнішня політика, матримоніальний союз, політична дипломатія, хрещення, християнство, шлюб.

Исследованы причины установления русско-византийских связей между династиями, а также первично-следственная взаимосвязь брака князя Владимира с багрянородной Анной и крещением Руси. Рассмотрены вопросы взаимоотношений русской и византийской дипломатии, наследственного права и брачной политики. Показано значение брака Владимира с Анной для дальнейшего развития структуры власти в Киевской Руси.

Ключевые слова: военный конфликт, династия, внешняя политика, матримоніальний союз, политическая дипломатия, крещение, христианство, брак.

The causes for concluding Russian-Byzantine connections between dynasties, and cause and consequences between mutual-relations of Prince Volodymyr's and Crimson-born Anna's marriage and Kiev Rus's christening are investigated. The problems of connections of Russian and Byzantine dynasties, hereditary law and marriage policy are studied. The meaning of Volodymyr's and Anna's marriage for further development of Kiev Rus's power structure is demonstrated.

Keywords: military conflict, dynasty, foreign policy, matrimony union, political diplomacy, christening, Christianity, marriage.

Матримоніальні (лат. matrimonialis, від matrimonium – шлюб (застар.), шлюбний) союзи поряд з війнами були чи не найефективнішими засобами міжнародної політики. Згадаємо шлюб Алієнори Аквітанської з

З М І С Т

NOTA BENE

Грипич С.Н. ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕНЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ НА СТОРІНКАХ ФАХОВОЇ ПЕРІОДИКИ, ПРЕДСТАВЛЕНОЇ У ФОНДАХ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ РДГУ (<i>Рецензія на періодичне фахове видання „Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: зб. наук. праць: наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету”</i> . – Рівне: РДГУ, 2000 – 2010)	3
ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ	
Удод О.А., Юрій М.Ф. ВЛАДА У КИЇВСЬКІЙ РУСІ	7
Заглинська Л.В., Гоголь Т.В. УКРАЇНСЬКІ ГРОШІ В ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНОМУ АСПЕКТІ СТАНОВЛЕННЯ СВІТОВИХ ГРОШОВИХ ВІДНОСИН	17
Єрасов Б.В. УКЛАДАННЯ ШЛЮБУ МІЖ КНЯЗЕМ ВОЛОДИМИРОМ ТА ЦЕСАРІВНОЮ АННОЮ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ	28
Омельчук Б.А. РЕЗИДЕНЦІЙНЕ БУДІВНИЦТВО НА ЛЬВІВЩИНІ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ XVII СТОЛІТТЯ	32
Казначєва Л.М. РІЧПОСПОЛИТСЬКІ СЕЙМИКИ У ШЛЯХЕТСЬКОМУ САМОВРЯДУВАННІ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ	37
Шеретюк Р.М. ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ПІД ЧАС ПРИЄДНАННЯ УНІАТІВ ПРАВОБЕРЕЖЖЯ УКРАЇНИ ДО РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В КІНЦІ XVIII СТ.	42
Нагорний В.В. ПЕНІТЕНЦІАРНІ ЗАКЛАДИ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У БОРОТБІ З УКРАЇНСЬКИМ ПРАВОСЛАВНИМ СЕКТАНТСТВОМ У XVIII - ПОЧАТОК XX СТОЛІТЬ)	47
Нікітін Ю.О. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ПО СТВОРЕННЮ І РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОХОРОНИ НАРОДНОГО ЗДОРОВ'Я В ЧЕРНІГІВСЬКІЙ, ХАРКІВСЬКІЙ ТА ПОЛТАВСЬКІЙ ГУБЕРНІЯХ У II ПОЛОВИНІ XIX СТ.	51
Шугаєва Л.М. В ПОШУКАХ ІСТИННОГО ПРАВОСЛАВ'Я. ІНОКЕНТІЙ БАЛТСЬКИЙ	57
Киридон А.М. УТВЕРДЖЕННЯ КОМУНІСТИЧНОГО ПОБУТУ В СУСПІЛЬСТВІ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ 1920-Х РОКІВ: ОНТОЛОГІЧНИЙ І АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ	59
Доброчинська В.А. ЮРІЙ ШУМОВСЬКИЙ: ВІХИ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ (1908–2004)	68
Абакунова Г.В. АНТИСЕМІТСЬКА ПОЛІТИКА НАЦИСТСЬКОЇ ВЛАДИ В РАЙХСКОМІСАРІАТІ «УКРАЇНА»	73
Киридон П.В. МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПАРТІЙНО-ДЕРЖАВНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ ХРУЩОВСЬКОЇ ДОБИ	79
Чура В.І. КОМПАРТАПАРАТ І РЕЛІГІЙНИЙ РУХ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ НАПРИКІНЦІ 80-Х РР. XX СТ.	84

Мишков В. ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТА АДРІАНА (ЧЕТВЕРГОВА) В КОНТЕКСТІ НАЛАГОДЖЕННЯ КОНСТРУКТИВНОГО ДІАЛОГУ МІЖ РОСІЙСЬКОЮ ПРАВОСЛАВНОЮ СТАРООБРЯДНОЮ ЦЕРКВОЮ ТА РОСІЙСЬКОЮ ПРАВОСЛАВНОЮ ЦЕРКВОЮ	88
Веремейчик Л.Ф. СОЦІАЛЬНЕ СЛУЖІННЯ ПРОТЕСТАНТІВ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	92
Милуш В.І. ВПЛИВ ХРИСТІЯНСТВА НА ВІЙСЬКО: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ І СУЧАСНІСТЬ	95
Филипчук С.В. ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ЦЕРКОВ	100
Давидчук С. ВІЗИТИ ВИЩИХ ПОСАДОВИХ ОСІБ В УКРАЇНО-ІЗРАЇЛЬСЬКИХ ВІДНОСИНАХ 90-Х РР. ХХ СТ.	103
Сидорук Т. В. ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА НА ПРОЦЕСИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ТА МОДЕРНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ	110
ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИЙ НАУКОВИЙ ДИСКУРС	
Прищепя Б.А. НОВІ АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІТОПИСНИХ МІСТ ВОЛИНИ	117
Прищепя О. П. РОЗВИТОК ТОРГІВЛІ У МІСЬКИХ ПОСЕЛЕННЯХ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ДОБУ ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)	123
Мельничук Н.М. СИМВОЛІКА ПОЛЬСЬКОГО СОКОЛЬСТВА ВОЛИНИ: ПОХОДЖЕННЯ І ТРАДИЦІЇ (1921-1939 рр.)	127
Ленартович О.Ю. ОРГАНІЗАЦІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОУН НА ВОЛИНІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД 1921-1939 РР.	131
Цецик Я.П. РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНОГО ОБ'ЄДНАННЯ У СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ ВОЛИНИ У 1931 – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1935 РР.	136
Жив'юк А.А. ТЕАТР ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ КОМУНІСТИЧНОЇ НОМЕНКЛАТУРИ: РІВНЕНСЬКИЙ ВИПАДОК	142
Семещук В.М. ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ МЕЛПОРАТИВНИХ РОБІТ НА ВОЛИНІ В УМОВАХ «ЗАСТОЮ»: ПРОБЛЕМИ І СПРОБИ ЇХ ВИРІШЕННЯ	148
Виткалов С.В. НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ ТОВАРИСТВА ЯК ФАКТОР ОПТИМІЗАЦІЇ ДУХОВНОГО ЖИТТЯ СУЧАСНОЇ РІВНЕНЩИНИ	156
Демянюк І. НА ПЕРЕДНЬОМУ КРАЇ. Нарис історії Української Гельсінської Спілки на Рівненщині	159
ПРОБЛЕМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: НАУКОВИЙ ДИСКУРС	
Постоловський Р.М. НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ТРАДИЦІЙ В ЧЕСЬКИХ ЗЕМЛЯХ	168

Бевзюк Є.В. СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ЧЕСЬКИХ І СЛОВАЦЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.	177
Агасиев Икрам Керим оглы ПРОБЛЕМЫ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ АДАПТАЦИИ НЕМЕЦКИХ КОЛОНИСТОВ В ЮЖНОМ КАВКАЗЕ В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ ХІХ ВЕКА	183
Івчик Н.С. ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ В СФЕРІ ОСВІТИ У ПІВДЕННО-ЗАХІДНОМУ КРАЮ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.	187
Константінова В.М. ЗАКОНОДАВСТВО ЩОДО МІСТ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВІД МАНІФЕСТУ ПРО ВОЦАРІННЯ ОЛЕКСАНДРА ІІІ ДО МІСЬКОГО ПОЛОЖЕННЯ 1892 Р.	191
Троян П.С. КОЛОНІАЛЬНЕ ПИТАННЯ В НІМЕЧЧИНІ 1841 – 1884 рр.: ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	195
Плюта Н.В. ФРАНЦІЯ І КОЛОНІАЛЬНА ПОЛІТИКА НІМЕЧЧИНІ 80-90-Х РР. ХІХ СТОЛІТТЯ	198
Валюх Л.І. АНГЛО-НІМЕЦЬКИЙ КОНФЛІКТ В ПІВДЕННІЙ АФРИЦІ (1895 – 1896 рр.) В ОЦІНЦІ АНГЛІЙСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ	204
Хитровська Ю.В. ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВОСЛАВНОГО КЛІРУ В ДЕРЖАВНИХ ДУМАХ ТА ВІДОБРАЖЕННЯ ДИСКУСІЙ НАВКОЛО ПИТАННЯ ПРО МОЖЛИВІСТЬ УЧАСТІ ДУХОВЕНСТВА У ПОЛІТИЦІ В ПРАВОСЛАВНІЙ ПРЕСІ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	209
Ласкавий Д.В. УГОДА ГРІНВУДА – БЕРАНЖЕ 1919 р. І НАФТОВИЙ СОЮЗ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА ФРАНЦІЇ	213
Скопова О.І. ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ КРИЗИ КОНСТИТУЦІЙНО-МОНАРХІЧНОГО ЛАДУ В ІСПАНІЇ (1918-1931 РР.)	216
Бородинська Л. ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ СПІЛЬНОТИ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТІЯН У ПОЛЬЩІ (1918-1939 РР.)	221
Давлетов О.Р. РІХАРД ДАРРЕ – ВІД АГРОНОМА-КОЛОНІЗАТОРА ДО МІНІСТРА ПРОДОВОЛЬСТВА ТА СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТРЕТЬОГО РЕЙХУ: ШТРИХИ ДО ПОЛІТИЧНОГО ПОРТРЕТУ	225
Піковська Т.В. НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В ПРОГРАМАХ НІМЕЦЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ПЕРШІЙ ЧЕХОСЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ В 1920 – СЕРЕДИНІ 1930-х рр.	229
Постоловський Р.М. ДЕМОКРАТИЧНІ ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ЧЕХОСЛОВАЦЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (1944 – 1945 рр.)	233
Віруцька С.В. СУСПІЛЬНО - ПОЛІТИЧНІ НАСТРОЇ В ПОЛЬЩІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПОДІЙ «ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ»	239
Лемак Н.М. ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ Е. ХІТА В УМОВАХ ЕВОЛЮЦІЇ ТРАДИЦІЙНИХ ЗАСАД КОНСЕРВАТИЗМУ ДО НЕОКОНСЕРВАТИЗМУ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ.)	244

Пелех Є.І. УЧАСТЬ ЗБРОЙНИХ СИЛ ФРН У МІЖНАРОДНИХ ЗУСИЛЛЯХ ІЗ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ НА ТЕРИТОРІЇ БОСНІЇ І ГЕРЦЕГОВИНИ (1991-1995)	251
Генега І.М. ДОКТРИНА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ Є.ПРИМАКОВА: ВІД РОМАНТИЗМУ ДО ПРАГМАТИЗМУ?	255
Санжаревський О.І. СПІЛЬНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ОБОРОНИ БІЛОРУСІ ТА РОСІЇ В КІНЦІ 90-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛОЖЕНЬ ДОГОВОРУ ПРО СТВОРЕННЯ СОЮЗНОЇ ДЕРЖАВИ	261
Бояківський Л. С. ГЕОСТРАТЕГІЧНИЙ ПРОЕКТ БУДІВНИЦТВА ГАЗОПОРТУ ЯК ФАКТОР ЗМІЦНЕННЯ ЕНЕРГОБЕЗПЕКИ ПОЛЬЩІ: ДИСКУСІЯ В СЕРЕДИНІ КРАЇНИ	265
Павлюк Т. В. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕГОВОРНОГО ПРОЦЕСУ ПРО ПРИЄДНАННЯ МІЖ ХОРВАТІЄЮ ТА ЄС	268
Буз О.М. ЖІНКИ В ПОЛІТИЧНІЙ ТЕОРІЇ	372
Троян С.С. ПОЛІТОЛОГІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ТЕОРЕТИКО-ЕКСПЛІКАЦІЙНИЙ ПІДХІД	276
ПРОБЛЕМИ ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА ТА ІСТОРІОГРАФІЇ	
Якимчук О.О. ВІТЧИЗНЯНІ ІСТОРІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ШЛЯХЕТСТВА ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ ШЛЯХТИ РІВНЕНСЬКОГО ПОВІТУ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ	281
Ветвінська Н.О. ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ПРОБЛЕМИ В ІСТОРІОГРАФІЇ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКОГО ЯЗИЧНИЦТВА В ХІХ- ХХ СТ.	286
Дібас О.А. КЛАСИФІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ ДОНБАСУ (1861-1914 рр.)	290
Грипич С.Н., Граб О.В. КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКЕ ЖИТТЯ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ (ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ)	294
Гуч С. СТВОРЕННЯ БІБЛОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ІСТОРИЧНІ, ПРИРОДНО-ГЕОГРАФІЧНІ, ЕКОНОМІЧНІ РЕГІОНИ УКРАЇНИ: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ	299
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	303
ЗМІСТ	305

Наукове видання

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Збірник наукових праць

Випуск 19

Відповідальний за підготовку збірника до видання – С.С. Троян

Комп'ютерна верстка – Третяк О.Ю.

Обкладинка – Самсонюк В.Б.

Підписано до друку 30. 09. 2010 р. Папір офсетний. Гарнітура “Times New Roman”. Наклад 100. Обліково-видавничих аркушів 30,00. Віддруковано засобами оперативної поліграфії ПП Самборський І.О., вул. Толстого, 3, м. Рівне, Україна, 33028.

Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2010. – Випуск 19. – 309 с.
